

Животрепетність, красу й мудрість народної творчості ми відкриваємо для себе змалку. Спочатку вона входить у наше життя через такі перлинки, як коліскові, лічилки, дражнилки, мирилки, скоромовки, прислів'я, приказки, загадки, казки. Згодом відкривають нам свою неповторність народні пісні й думи, міфи, перекази, легенди, балади, притчі, байки. Через них ми доторкаємося серцем до багатой скарбниці духовності й водночас усвідомлюємо себе краплиною великого океану на ймення НАРОД. Фольклорні твори — вияв нашої етнічної самобутності, єдності й сили, шлях до осягнення національного характеру.

У цьому розділі ти ознайомишся із суспільно-побутовими піснями й коломийками, через які розкривається характер народу і його безсмертний творчий геній, його ідеали, прагнення, думки, почуття та мрії. Вивчені твори допоможуть тобі знайти відповідь на проблемне питання розділу: *Як український фольклор допомагає пізнати національний характер нашого народу?*

Після опрацювання розділу ти глибше розумітимеш багатство й красу народних ліричних творів, поетичний талант українського народу.

НАВЧАЛЬНИЙ МАРШРУТ РОЗДІЛУ

У цьому розділі ти:

▷ прочитаєш Суспільно-побутові пісні: • козацькі • чумацькі • кріпацькі • солдатські, рекрутські, жовнірські • бурлацькі, наймитські, заробітчанські Коломийки ▷ вивчиш напам'ять суспільно-побутову пісню	▷ опануєш прийомом читання з позначками; ▷ дізнаєшся про суспільно-побутові пісні та коломийки, їхні особливості; ▷ навчишся відрізняти козацькі пісні від чумацьких; ▷ удосконалиш уміння аналізувати зміст, образи суспільно-побутових пісень і коломийок, визначати в них настрої та з'ясовувати роль ужитих художніх засобів; ▷ шукатимеш відповідь на запитання, навіщо сучасному читачеві і тобі особисто вивчати народні твори

- ▷ Визнач, які завдання із запропонованих вище ти вважаєш найважливішими. Додай до них інші, що є значущими саме для тебе. Подумай, як досягатимеш їх виконання.

Суспільно-побутові пісні

Попрацюй у парі.

1. Розглянь схему на першому форзаці підручника. Назви жанри народних пісень, які тобі вже відомі. Поясни, коли виконували ці пісні, та стисло охарактеризуй їхні особливості.
2. Опрацюй статтю «Суспільно-побутові пісні». На берегах підручника олівцем роби позначки (див. с. 4).

Обміняйся з однокласником/однокласницею думками про прочитане.

Пісня завжди була правдивим дзеркалом духовного життя українців. Усі тривоги, радості й печалі народ виливав у піснях. Першоелементи народної пісні — слово та мелодія — виникали одночасно й утворювали нерозривну єдність. У народній пісні не тільки милозвучна послідовність звуків утворює гармонійну єдність. Створене народом поетичне слово також мелодійне, його «співучість» проявляється у строфі, рядку й навіть вислові. Пестливі слова (*місяченько, дівчинонька, лебедонька, серденько*), форми прикметників на *-ая, -еє* (*широка, бідная, милая, срібнеє, гарячеє*), повтори в кількох словах одного звука, інші засоби надають народним пісням милозвучності. Такі поетичні рядки самі просяться на музику.

Народні пісні приносять і творцям, і слухачам велике естетичне задоволення. У всі часи пісня дарувала відчуття краси та виховувала кращі риси характеру народу.

Ти вже знаєш, що одними з найдавніших ліричних творів наших предків були **календарно-обрядові** пісні. Деяко пізніше, розвиваючи та збагачуючи традиції календарно-обрядової та **родинно-побутової** пісенності, виникла група пісень, які називають **суспільно-побутовими** (інший термін — **соціально-побутові** пісні). Саме слово **суспільний** означає «той, що пов'язаний із життям і стосунками людей у суспільстві». **Суспільно-побутові** пісні відтворюють настрої певної соціальної групи, викликані певними явищами суспільного життя. Які це соціальні групи? У минулому це козаки, чумаки, кріпаки, наймити, ремісники, солдати тощо. Відповідно виділяють **козацькі, чумацькі, кріпацькі,**

бурлацькі, наймитські та заробітчанські, солдатські, рекрутські й жовнірські пісні.

Кожен із видів суспільно-побутових пісень виникав із появою певного суспільного явища. Так, наприклад, козацькі пісні з'явилися в XV столітті після зародження козацтва, активне створення чумацьких пісень припало на XVIII — першу половину XIX століття, коли цей промисел набув найбільшого розквіту.

Суспільно-побутові пісні не зображують конкретну подію, факт чи особу. Мотивом суспільно-побутових пісень є відтворення **внутрішнього психологічного стану героя в певний момент його життя, викликаний певною подією чи явищем**. У таких піснях головне завдання колективного творця — висловити емоційне ставлення до події, а не детально розповісти про неї. Герої суспільно-побутових пісень — узагальнені образи багатьох людей із подібною долею.

У чому цінність і живучість таких пісень? Чому пісня, що виникла серед людей певного соціального прошарку, знаходить відгук в усі часи в серцях людей будь-якого віку, статі, сімейного чи соціального стану? Спробуймо знайти відповідь на це запитання, проаналізувавши уривок із наймитської пісні «Та нема в світі гірш нікому...».

Та нема в світі гірш нікому,
Як бурлаці¹ молодому,
Гей-гей, як бурлаці молодому!

Що бурлак робить-заробляє,
Аж піт очі заливає,
Гей-гей, аж піт очі заливає.

А хазяїн його лає,
А хазяйка дорікає,
Гей-гей, а хазяйка дорікає.

«Де ти, бурлак, волочився,
Забродився, заросився,
Гей-гей, забродився, заросився?»

«Яром, яром за товаром,
А лугами за волами,
Гей-гей, а лугами за волами».

Прийшов бурлак та до хати:
«Дай, хазяйко, вечеряти,
Гей-гей, дай, хазяйко, вечеряти!»

«Я ж сьогодні не топила,
Не топила, не варила,
Гей-гей, не топила, не варила.

Лягай, бурлак, і так спати, —
Нема чого вечеряти,
Гей-гей, нема чого вечеряти».

Ой ще ж бурлак не проспався,
А хазяїн вже проспався,
Гей-гей, а хазяїн вже й проспався.

«Та вставай, бурлак, годі спати,
Пора воли у степ гнати,
Гей-гей, пора воли у степ гнати!»

У цій пісні через змалювання одного трудового дня бурлаки перед нами постає картина всього його підневільного життя. Для народу-творця важливо було не стільки відтворити нестерпні умови роботи й побуту

¹ Бурла́ка — людина без постійної роботи й постійного місця проживання; наймит.

наймита, скільки висловити співчуття безправній, незахищеній, самотній людині. Ми відчуваємо ставлення до героя колективного автора пісні. Співчуття до безправного наймита співзвучне будь-якому слухачеві, тому твір позитивно сприймався іншими суспільними верствами, знаходив відгук у серцях.

Отже, народна пісня порушує проблеми не тільки однієї людини, а зорієнтована на загальнолюдське. У суспільно-побутових піснях краса (образність, поетичність, мелодійність) і добро (виховання співчуття, переживань, прагнення допомогти) виступають у єдності.

Для всіх суспільно-побутових пісень властива правдивість, вони сповнені життя, співчуття та співпереживання. Їхнє довголіття забезпечили простота зображення, універсальний зміст і висока емоційність. Як ми вже побачили на прикладі наймитської пісні, в історії одного героя чи випадку з його життя розгортається загальна картина народного буття.

Персонажі в суспільно-побутових піснях завжди характеризуються однозначно. Якщо це позитивний герой, народ зображує тільки найкращі його якості та вчинки, часто навіть ідеалізує¹. Якщо персонаж негативний, то негативні якості зображено зумисне перебільшено. У суспільно-побутових піснях народ відтворював тільки найважливіші риси характеру героя, вчинки, у яких його характер виявлявся найповніше. Важлива особливість суспільно-побутової пісні полягає в тому, що колективний автор завжди стоїть на захисті гноблених і засуджує визискування, наругу над простим народом. Але творець пісень завжди оптиміст, він вірить у краще життя простих людей.

Запам'ятай різновиди суспільно-побутових пісень та їхню тематику.

Козацькі пісні присвячено відтворенню боротьби козаків проти ворогів — турецько-татарської навали та польської шляхти, розставання з рідними, прощання з матір'ю та коханою.

Чумацькі пісні передавали смуток чумаків, вимушених покинути рідну домівку, відтворювали випробування дорогою, труднощі й небезпеки, пов'язані з мандрівкою.

Кріпацькі пісні відтворювали тяжке життя кріпаків², протести підневільних селян проти приниження людської гідності й безправ'я.

Віктор Віхтинський. Кобзар

¹ *Ідеалізувати* — представляти когось (щось) кращим, досконалішим, ніж він (вона, воно) є насправді.

² *Кріпак* — особисто залежний від поміщика й прикріплений до земельного наділу селянин.